

Een cirkel gesloten

Van Egyptische krijg naar Italiaans fascisme

Door Matthijs Smits

AIDA

Componist: Giuseppe Verdi

Libretto: Antonio Ghislanzoni

Gezelschap: Nationale Reisopera

Regie: Waldemar Kamer

Orkest: Noord Nederlands Orkest

Dirigent: Nikza Bareza

Decors: Ezio Frigerio

Kostuums: Cordelia Dvorak

Licht: Vinicio Cheli

Choreografie: Jean Moussy

Solisten: Lynne Wickenden, Hermine May, Janex

Lotric, Jaco Huijpen, Jacques Does, Mark Hollan

'Pace', zingt Amneris in het slotakoord van de opera *Aida*. Vrede. Maar in datzelfde akkoord klinken in Amneris' directe omgeving opzwepende aanmoedigingen. 'Immenso Fthà!', zingt een priesterkoor en Waldemar Kamer, regisseur bij de Nationale Reisopera, ontwaart daarin een oproep tot hernieuwde strijd. Sterker, hij herkent een aanzet tot wat we nu fundamentalisme zouden noemen. En haakt in die visie aan bij Verdi zelf, die in *Aida* s onstaansjaar (1870) raakt opgesloten in het door de Duitsers belegerde Parijs. Vanuit de veste schrijft de componist: 'Dit is geen oorlog van verovering of van eierzucht meer, dit is een oorlog van het ras en deze zal nog lang gaan duren.' Hoe vooruitziend was deze blik met het fascisme en het nationaal-socialisme nog ver achter de horizon!

Waldemar Kamer heeft zich erdoor laten intrigeren. Hij roert de opera *Aida* en de rauwe realiteit van de Frans-Duitse oorlog plus Verdi's sombere toekomstbeeld dooreen. *Aida* wordt bij de Nationale Reisopera een verbeelding van het Italië van Mussolini. Met als strijdende partij aan de overzijde hetzelfde Ethiopië als Verdi tegenover het Egypte van de farao's stelde. We schrijven 1936. De duce staat op het toppunt van zijn macht; hij slaagt er dan nog in op eigen kracht een (vrijwel weerloos) volk te onderwerpen zonder de noodhulp van Hitler-Duitsland te moeten inroepen...

In de opera is *Aida* de Ethiopische slavin die aan het hof van de farao diens dochter Amneris bedient. Beide vrouwen zijn, zonder het van elkaar te weten, verliefd op de veldheer Radamès. Het wordt weer oorlog en Radamès trekt op tegen Ethiopië. Hij overwint en voert gevangelijk onder meer de Ethiopische koning Amonasro, vader van Aida, mee. Aida en Amneris worden openlijk rivalen. Radamès krijgt als overwinningbeloning tegen zijn wil Amneris tot vrouw. Als hij toch heimelijk contact houdt met Aida, ontstaat verwijdering tussen Aida en haar vader. Bij de poging dat op te lossen verradt Radamès een staatsgeheim. Als hij en Aida door Amneris worden betrappt, wordt de veldheer beschuldigd van hoogverraad. Amneris, spijt hebbend van haar aangifte, tracht hem nog te redden. Maar de hogepriester Ramfis neemt het heft in handen en veroordeelt Radamès ter dood. Hij sterft, gevangen in een tombe. Samen met Aida die zich daar had laten insluiten.

Gegeven en personages laten zich verbluf-

fend simpel overzetten naar de jaren dertig van de 20ste eeuw. De hogepriester wordt Mussolini, de farao koning Vittorio Emanuele III. Aida, haar vader en diens volgelingen zijn niet zozeer Ethiopiërs, maar politiek andersdenkende Italianen. Amneris verenigt Vittorio's vier dochters Jolanda, Mafalda, Giovanna en Maria in één persoon. Ten paleize dient Aida de prinses en wordt daarbij verscheurd door de spanning tussen haar politieke visie en haar plaats aan het hof. Een hof dat zich stap voor stap in Mussolini's web heeft laten strikken.

De volledige handeling speelt zich bij de Reisopera af in het Quirinale, het koninklijk paleis te Rome. Decorontwerper Ezio Frigerio zet er een indrukwekkend fascistoïde bouwwerk voor op de planken. Met hoogoprijzende zuilen in een spiegelend antracietgrijs. Zwarte hemden, vaandels en stampende laarzen passen in die ambiance perfect. Van de aankleding alleen al gaat een intense dreiging uit. Dat wordt er zeker niet minder op als zich in de persoon van bas Jaco Huijpen een huiveringwekkend goedgelijkende duce aandient.

Kamer rijgt op fraaie wijze de vier acties aaneen. Op een transparant doek worden filmbeelden uit de jaren dertig getoond waarop de Italiaanse veroveringen in Afrika worden verheerlijkt, maar ook de ellende die er het rechtstreekse gevolg van is. In het Quirinale wordt de greep van Mussolini op het hofleven gaandeweg sterker. De persoon Aida raakt in een isolement dat sterk doet denken aan de vrouw (Sofia Loren) in de film *Una giornata particolare*. De bejaarde Vittorio Emanuele wordt een marionet. Fraai is de toevoeging van de zwijgende rol van Vittorio's gemalin, de oude koningin Helena van Montenegro. Zij hangt, stram en statig, weduwen en moeders die aan het front hun zoon verloren, onderscheidingen om. Het past allemaal naadloos in de verheerlijkende sferen van Europa's fascistische regimes van weleer. De climax daarvan blijkt aan het slot als zwarthemden de buste van Vittorio Emanuele aan diggelen slaan en de kop van Mussolini eronder vandaan komt.

De hele opzet van het verplaatsen van het thema in de tijd en naar zijn aard komt het beste over het voetlicht in de twee eerste van de vier bedrijven. Daarin zit voldoende triomf en genoeg mars om het stampen en dreigen reliëf te geven. Veel moeilijker wordt dat in de derde acte, het verstilde bedrijf waarin Aida een uitweg zoekt uit het verscheurende dilemma tussen plicht en gevoel. De handeling wordt hier in zekere mate gered met de opkomst van verzetstrijders onder aanvoering van Aida's vader, maar de zwakke individuele personenregie is dan toch al pijnlijk zichtbaar gemaakt. Bovendien is sopraan Lynne Wickenden geen mooie Aida. Af en toe ontroert zij met fraai pianissimo, maar vaker vliegt ze hard en schel uit de bocht. Daardoor laat Wickenden de 'overwinning' op de planken aan rivale Amneris, mezzo Hermine May.

Tenor Janez Rotric is vocaal meesterlijk, maar in zijn uitbeelding wat onbeholpen en niet de krachtige aanvoerder van een fascistisch korps. Die overweldigende sterkte straalt wel bas Jaco Huijpen uit, vocaal én theatraal. Zozeer zelfs, dat hij als Mussolini de hoofdrol wordt. Dat voedt tevens een wat onthechtend gevoel bij het aanschouwen van deze Aida. Het kan een compliment zijn zowel als kritiek op een zo ingrijpend overzetten van de handeling. Men dreigt te vergeten dat hier Aida wordt uitgevoerd; tegelijkertijd boeit ten eerste deze opera over fascistisch Italië.

Dat zou bijna suggereren dat het Noord

Nederlands Orkest een ondermaats aandeel in de productie heeft. Niets is minder waar. Dirigent Niksa Bareza toont zich een uiterst kundige en flexibele Verdi-vertolker die er zelfs redelijk in slaagt de zwakkere momenten in de productie vakkundig op te vangen.

Wat de Nationale Reisopera thans neerzet, stemt tot nadenken. Vrede is niet iets vanzelfsprekends. Zeker niet als daar een roep om fundamentalisme doorheen klinkt. Dan wordt die vrede eerder een Pax Romana, in dit geval zwaar leunend op de duistere krachten van het fascisme. Teruggevoerd tot Verdi's compositie wordt met de dubbel interpreteerbare slottekst een cirkel gesloten. En tevens blijkt dat het gangbaar geworden deelnemen van paarden, kamelen of olifanten aan de opera Aida allerm minst een noodzaak is. Stampen kan ook met laarzen.

Nog op 16 en 18 maart in Rotterdam, 23 en 25 in Amsterdam (Stadsschouwburg), 27 in Arnhem, 30 maart en 1 april in Utrecht, 7 april in Den Bosch, 9 in Leeuwarden en 11 en 13 april